

Ind i Katedralen

En stilistisk analyse af Tom Kristensens essay "Katedralen" Af Kasper Støvring, 1.5.2020, www.kulturkritik.dk

De fleste kender følelsen af at opholde sig et sted, der øver en nærmest uimodståelig fascination. Det kan være i en skov, en ørken, en slette eller ved – på eller under – et hav. Eller det kan være i et rum: noget så tilsyneladende kedeligt som en lufthavn, så prægtigt som et slot, så forvirrende som en banegård, så uhyggelig som en hule, så gådefuld som en ruin, eller det kan være i en lille landsbykirke eller en stor katedral. Om netop den sidste slags rum har en af dansk litteraturs helt store prosastilister, Tom Kristensen, skrevet et essay. Det drejer sig om "Katedralen" (<http://www.bjornetjenesten.dk/teksterdk/kavaler.htm#Mark%2010>) fra samlingen *En Kavalier i Spanien* fra 1926.

Hvordan formidler man den stærke følelse af at opholde sig i et sådant rum? Det gør man ved at bruge sproget, så lad os se lidt nærmere på Tom Kristensens stil i en analyse af "Katedralen". Essayet handler kort fortalt om jegets oplevelse af at opholde sig i Barcelonas gotiske katedral, eller rettere: Om den ambivalente følelse, der melder sig, når man står over for og i et rum, der både skræmmer og drager – en antipatetisk sympati og en sympatetisk antipati, sådan som Kierkegaard definerer angstens ambivalente fascinationskraft.

Første indkredsning gælder genrebestemmelsen. Teksten er et essay og rummer de fleste af genrens kendetegn. Den er lyrisk i sin tone, subjektivt associerende i sin lidt slentrende gangart (jeget bevæger sig bogstavelig talt meget i teksten), fuld af sansninger og skrevet i den særlige ekspressionistiske udtryksform, der kendetegnede Tom Kristensen. Det er mere nøjagtigt et rejseessay, hvor der springes fra iagttagelser til refleksion. At vi har at gøre med en helt særlig følelse, fremkaldt af en helt særlig atmosfære, ses allerede i den indledende eksklamation: "Den spanske stemning!"

Inden vi når til komposition og tema, lad os se på de mindstedele, som altid har den største betydning for, hvordan en tekst fungerer – og om den fungerer. Bogstavrim, der jo skaber vellyd og en særlig klang og rytme, der ligesom suggererer læseren ind i teksten, er der masser af, både allitteration ("festlige Flader", "Takker og Torne" og "Den høje Dunkelhed med de opadstræbende Linjer, der blev afbrudt af natlige *Forvirringer, Forsiringer, Knuder og Knyster*" [min kursivering]), i det sidste eksempel noterer vi også brugen af assonans (et andet eksempel er "sylspidst Lys").

Teksten rummer også en del metaforer, særligt sammenligninger er der en del af. Lyset i kirken ligner f.eks. en muslingeskal (vi er fysisk set tæt ved havet), en metaforisk overføring, som så leder til essayets afgørende billeddannelse, nemlig jegets oplevelse af at se døden direkte i ansigtet:

"Da stirrede jeg atter paa den Tot Tang, der klæbede under Muslingens knudrede Skæl, og det blev et Skæg, et langt sortkrøllet Skæg, som vajede ned foran den aabne Port, og i Sollysets Genskær fra Fliserne saas, skinnende og grinende, et Maureransigt med en Turban som et rødtribet Badehaandklæde, et afhugget Fjendehovede med Skæg. Det var ingen Vision. Nej, umuligt! Det var blot en Detaille i den catalanske Gothik, et bloddryppende Ornament, der dinglede under Balkonen, hvor Drengene sang."

Til denne metafor dannelse hører også de-humaniseringen og det morbide tema, der kommer frem i sætninger som ”knælende mennesker lå som sorte vadesten på gulvet”. I samme passage møder man også en Tom Kristensen-specialitet: De vildtvoksende farveadjektiver. Som ordklasse betragtet tjener adjektiver til at skabe sceniske fremstillinger, og da dette er et rum, der udmales i en ekspressionistisk tekst, må der farver til, mange af dem:

”I gennem Porten saa jeg tværs over en Zone af Mørke. Det var Skyggen, der hvilede inde under Hvælvingerne. Knælende Mennesker laa som sorte Vadesten paa Gulvet, og jeg fantaserede mig, at jeg ved Spring fra Ryg til Ryg kunde balancere over til den anden Port, der var aaben ud imod blaa Skygger under en Arkade, imod grønt køligt Skær fra en Klosterhave og gult, styrtende Sollys. Men selv derude paa den anden Side beherskede Kirken dog min Fantasi. Dens tunge Sten udstraaede en undergørende Kraft, og selv de to mavesvære Politibetjente i skarlagensrøde Uniformsfrakker, som spankulerede i det blaalige Skær under Arkaderne og slog sig paa Laarene med Stokke, fik Passionsfarve over sig. Jeg saa dem jo ogsaa over en Afgrund af helligt Mørke.”

Passionsfarven nævnes, da Kristus tilsyneladende er nær, og Han bærer ifølge traditionen en violet kappe: Katedralen er forbundet med katolicismen, og i den katolske liturgi symboliserer farven kongemagt og guddommelighed. Man bemærker også, hvordan der her gøres brug af besjæling (skyggen ”hvilede”), ligesom kirkens hellige mørke senere bliver til et ”vildt Mørke”, hvor et ekko ”flakkede under Hvælvingerne som en Fugl”. Men det er især besjælingen af kirken, der ”har lagt sig til hvile som en hund”, ”lille og bred”, der slår læseren, for denne måde at skildre kirken udefra forbereder os på den absolut modsatte oplevelse af kirken set indefra, et kompositorisk modsætningsforhold, jeg skal vende tilbage til.

Jegets oplevelse af stedet kommer også markant til udtryk gennem de mange sansninger, og det gælder ikke kun, men især synssansen, som jeg her har berørt, men også følesansen, der også fremgår af det ovenfor citerede stykke, og i det hele taget af dikotomien mellem ude og inde, nemlig den, der består mellem varme (hede) og kulde (kølighed). Lugtesansen aktiveres i mødet med klosterhaven, hvor ”en tør Lugt af Sand og Sol og Fugleekskrementer drev ind under Buegangene”, og høresansen anvendes tydeligst i forbindelse med det sælsomme drengekor. At Tom Kristensen også bemestrer den stilistiske figur, der kaldes synæstesi, får vi også at føle, se og høre i udtryk som ”hed mumlen”.

Den sidste stilobservation drejer sig om syntaks, og også her demonstrerer Tom Kristensen sin evne til at beherske de mange former. Lad os først se på den særlige rytme, der afspejler jegets fortumlede og ængstelige sindstilstand. Her et eksempel på paratakse, dvs. sideordnede hovedsætninger præget af en asyndetisk konstruktion, altså sætningsforbindelse uden konjunktioner:

”Selv Fantasien kunde ikke finde Støttestrukturer og skabe sig sorte Flader til Værn mod Grænseløsheden, for de sodede Hvælvinger var en porøs Nat, Mørket langs Væggene var gennembrudt, Kapellerne uddybede det, og Gitrene lod ane en endnu dybere Nat, Mørke bag Mørke.”

Særligt ses brugen af asyndese hen imod klimaks for at understrege den hektiske sindstilstand, f.eks. da jeget hører drengekorsets hymne: ”[...] den taarnede sig som en Konstruktion af Taarer, en Knipling af Glasraade, gennembrudt, uvirkeligt, højere end Katedralens Taarne derude.”

En stilistisk analyse er naturligvis kun interessant, hvis den kan bidrage til en forståelse af tekstens formelle komposition og indholdsmæssige tematik, og ser vi på den grundlæggende modsætningsstruktur i ”Katedralen”, så består den mellem et ude og et inde, et udenfor katedralen og et indenfor katedralen. Udenfor er der lys, sol, varme, jeget føler sig doven i det ”nøgterne liv”, katedralen selv ser lille, tæmmet og ufarlig ud, der hersker faste konturer udenfor, og jeget er i bevægelse, bevæger sig især rundt om katedralen, men er ”overfladisk” i sin tilgang til omverden.

Indenfor, inde i katedralen, hersker der omvendt mørke, kølighed, vildskab, og bygningen er himmelstormende, her gør sig ”en Afgrund af helligt Mørke” gældende. Her er der ingen overskuelig orden, jeget oplever derimod ”et overnaturligt Misforhold i hele Katedralens Konstruktion”, så at det ikke kan ane ”Rummets Afslutning.” [...] men Misforholdet var sandt, en grænseløs Nat var bygget ind i den lille Katedral.” Altså hersker der uendelighed, en mangel på fast form; det er en art porøs tilstand, og det, der betones, er nat og dybde, der ligefrem gør jeget ”sygt”.

Det er langt fra noget prosaisk sted, men derimod et helligt, ”skolastisk” rum, og denne oplevelse af stilstand snarere end bevægelse (en undersøgelse af verberne vil tydeliggøre dette) i det opladte rum er forbundet med angst og uhygge. En munk sammenlignes med en fange i et bur, og jeget må søge de ”verdslige Gebærder” som et værn mod ”det altopslugende Mørke, som her var Religion, og som jeg frygter er Verden.”

Det kompositoriske forløb i essayet er også interessant. I indledningen omtales det ”skred”, der siden leder til den afgørende hændelse, hele essayet omhandler. Livet i byen og dets gader og torve er imidlertid forbundet med ro, og selve mødet med katedralen beskrives som en overraskelse, som en pludselig hændelse, og er således et forvarsel om oplevelsen inde i katedralen. Det første indtryk af katedralen har karakter af en art skuffelse i forhold til de opladte forventninger. Den er nemlig ”uden Himmelstorm”.

Jeget kredser dernæst om katedralen, samler mod til at træde ind, og de første skridt ind i katedralen har præg af et forløb i flere faser. Den næste fase er opholdet i arkaderne, og først dernæst træder jeget helt ind i katedralen. Her er det, jeget oplever et misforhold i hele rummet: lille set udefra, stort, nærmest uendeligt, set indefra. Jeget trættes ved synet af kapellerne, men gribes af angst og søger derfor at ”helbrede” sig selv gennem ”verdslige Gebærder”, dvs. ved ”overfladiskhed”. Så voldsomt, så angstprovokerende, føles det at træde ind i denne helligdom.

Jegets første erkendelse er da en erkendelse af mørket, af religionen ”som jeg frygter er Verden”. Det leder til oplevelsen af drengekor og alteret, katedralens allerhelligste, og sangens forbundethed med stråler, lys og sol, men som skrøbelige fænomener. Det er ikke underligt, for det hele udmunder i den anden, centrale erkendelse, nemlig af dødens nærvær og i videre forstand af Spaniens dramatiske historie og hele den ambivalens, som jeget føler. Denne erkendelse formuleres til sidst, da jeget endelig er nået ud af kirken. Forløbet kan vi derfor karakterisere som en ude-inde-ude-fortælling, hvor jeget forandres af de indtryk, katedralen har øvet på hans sind: Han er ikke den samme før som *efter* besøget i katedralen.

Det er med andre ord et forløb, der præges af en langsomt opbygget spænding, hvor jeget først nærmer sig katedralen, hvorefter der kredses om den, og jeget dernæst nærmest pludseligt beslutter sig til at gå ind i katedralen – og gå ind i sig selv – og den opladte spænding udløses da med sangen

i koret, hvorefter jeget kan udtræde med den nyvundne indsigt i katedralens hemmeligheder, i Spaniens historie og i sit eget indre.

Katedralen er selve essayets centralsymbol, et religiøst symbol på uendelighed, transcendens, det over-personlige, grænseløshed og på dobbeltheden, der også præger Spaniens historie (essayet er som nævnt et rejseessay). Jeget er grebet af angst for katedralen, jf. f.eks. ”når Jeg tænkte på Katedralen kunde jeg dårligt Ånde”, et andet sted hedder det – stadig i tilnærmelsen til katedralen – at jeget følte ”Tyngden som en monumental Magt, der blev udøvet imod mig, en gejstlig knyttet Næve.” Endelig hedder det i den sidste sætning, hvor jeget har taget mod til sig, øjeblikket inden indtrædelse i kirken, at den ”pirrende Duft” fra klosterhaven, havde ”renset mig for Ærefrygt.” Som vi har set tidligere, søger jeget dog at ”helbrede” sig med ”overfladiskhed”, med ”verdslige gebærder” og nu også ”nøgternhed”.

Det hører til essaygenren, at den er svært bestemmelig. Hvad er temaet? Det er et slags konfessionelt essay; det handler om religiøs anfægtelse, ja, om en slags bekendelse, om de afgørende steder – og rum – hvor livet kommer ”i skred”, hvor jeget lader sig drive af større kræfter. Det ser vi allerede i indledningen. Dette skred er forbundet med pludselighed og med intensitet, med katedralens – og sjælens – mørke:

”[...] en grænseløs Nat var bygget ind i den lille Katedral. Som Sjælen er bundløs i et Legeme med faste Konturer, som Mørket maa være bundløst inde i en Sten, var Katedralen levendegjort med et indre svimlende Rum, der stræbte opad, ovenud af Taget, ud i det uendelige.”

Dette tema er så igen forbundet med en dyb ambivalens:

”Der var altfor meget at se, en levende Dunkelhed, udmattende og ophidsende, saa at jeg i Haab om Lindring formede Uendeligheden ud af mit Indre og forstod den Træthedsfornemmelse og det Overskud af Kraft, der tilsammen er Evigheden. En trafikeret Gade giver den samme Følelse; men her i Katedralen var det en Færdsel af Mørke og Stilhed.”

Skønheden og skrøbeligheden i drengekorsets hymne og angsten, grænsende til den paniske dødserfaring i mødet med den spanske voldshistorie – her eksplicit konflikten med maurerne, mellem islam og kristendommen – alt sammen indgår det i den sammensatte billeddannelse og i den erkendelse, som jeget får ved at være på dette betydningsladede sted, dette rum i og udenfor tiden. Eller for at sige det med de afsluttende ord:

”Jeg gik stille ud i Solen. Mit Legeme var stærkt belyst, det var Hovede, Krop, Arme og Ben; men inden i mig var et vældigt Mørke, et Misforhold, som truede med at sprænge mig, og et krystalklart Lys som et Taarn, der jager mod Himlen. Der var Grusomhed og Fromhed, der var Blodglæde og Aand. Jeg syntes, jeg kendte Spaniens Historie.”